

1.6. THE EFFECTS OF MIGRATION UPON THE DEVELOPMENT OF LABOUR MARKET

EPECTELE MIGRAȚIEI ASUPRA DEZVOLTĂRII PIEȚII MUNCII

Alina Suslenco

Abstract

Labour migration is one of the main factors that shape economic, social and political in Moldova. Despite two decades of experience of migration, illegal migration from Moldova remains a problem. If the departure and arrival are legal, many Moldovans remain in host countries after the legal deadline. Rarely migrants can benefit from training, such as specialized courses, business courses or university education. Migrants often do not know that there is an official Moldovan organization that represents their interests instead of migrație. Migration has a positive influence through: the use of money transfers (remittances) with positive effect on the living standards of those left in the country, the return of a better skilled workforce and entrepreneurship; depression unemployment on the labor market.

Key words: labor migration, migrant labor market, factor migration, remittances, migration effects

Introducere

Actualmente, emigrația forței de muncă se numără printre factorii principali care modelează evoluțiile economice, sociale și politice din Republica Moldova și probabil va rămâne la fel de importantă și în viitorul apropiat. În domeniul economic, rolul central al emigrației este demonstrat de faptul că aproape 20% din resursele de muncă lucrează în afara granițelor țării. După ponderea în PIB a veniturilor provenite din activitatea cetățenilor plecați peste hotare, Republica Moldova ocupă locul doi în lume.

Trebuie să constatăm faptul că statul beneficiază dublu de pe urma românilor moldoveni care muncesc în afară. Potrivit datelor BNM, cetățenii moldoveni aflați la muncă peste hotare au transferat anul trecut, prin canale oficiale, cca 604 milioane USD. Experți ai FMI au constatat că 53% din valută este expediată în Moldova pe căi oficiale, iar alte 47% pe căi neoficiale, inclusiv cu transportul de ocazie sau mesageri. Astfel, FMI estimează pentru acest an o sumă totală de transferuri între 1,1-1,2 miliarde USD. După unele estimări, 20% din cetățenii moldoveni își câștigă traiul în afara țării. Ei au trimis în Moldova sute de milioane de euro, evitându-se colapsul economic.

Spațiul actual al Republicii Moldova, făcând parte din punct de vedere istoric, cultural etc. din cel românesc, a fost întotdeauna european, cu o înaltă pondere a populației rurale. În localitățile rurale gradul de asigurare cu locuri de muncă bine plătite în ramuri neagricole a fost în permanență foarte mic. Dacă ar fi ținut cont de aceste două lucruri, guvernele care s-au succedat la conducerea Moldovei dintre Prut și Nistru de la începutul anilor 1990 ar fi înțeles că restructurarea economiei va fi urmată de migrarea unei părți a populației din mediul rural, dacă nu în exteriorul țării, atunci, cel puțin, de la sate spre orașe. Ambele fenomene au fost observate pe parcursul tranziției. Totuși, din cauza că serviciile și industria sînt localizate în mare parte în localitățile urbane, anume emigrarea a fost singura opțiune economic rezonabilă pentru majoritatea locuitorilor de la sate.

Migrația forței de muncă – efecte antrenate

Conform unui expert de la Academia de Științe a Moldovei, trei segmente importante ale populației sunt implicate în migrația internațională. Primul segment include generația cu studii profesionale cu o anumită experiență de lucru înainte de plecare. Aceste persoane deja

au părăsit țara și se pare că nu se vor întoarce niciodată. Segmentul include și persoanele care au învățat o profesie, dar nu și-au putut găsi loc de muncă pe parcursul perioadei de tranziție și au plecat în alte țări. Al doilea segment constă din persoane tinere bine instruite care pleacă sau care intenționează să plece în scurt timp după absolvire. În cele din urmă, copiii migranților formează al treilea segment implicat în migrație, adică cei care fie deja au plecat, fie o vor face în viitor.

Cercetările realizate în domeniul migrației forței de muncă au arătat faptul că cea mai mare parte din migranți, se încadrează în categoria de vârstă de la 26-40 ani, iar cea mai mică se încadrează în categoria de vârstă de peste 55 ani. (vezi Tabelul 1)

Tabelul 1. Distribuția migranților după categoriile de vârstă și destinație

Vârsta	Rusia (%)	Țările UE (%)
18-25 ani	1,3	10
26-40 ani	10,3	18,5
41-54 ani	13,0	13,2
Peste 55 ani	1,0	1,2

Sursa: Adaptat de autor în urma analizelor efectuate.

Unii experți au remarcat faptul că a avut loc o schimbare în destinația de migrație, cu o scădere a celei spre Rusia și o creștere spre UE. Această constatare este confirmată de răspunsurile migranților și ale familiilor lor. Ultimii au afirmat că prima lor experiență de migrație a fost Rusia din cauza cheltuielilor mici de transport și a trecerii libere a frontierei. Mai târziu unii și-au schimbat destinația de migrație spre țările europene pentru că acolo câștigurile erau mai mari și există o rețea strânsă de români moldoveni dintre Prut și Nistru care i-au rugat să se alăture. Într-un fel, migrația în Rusia este o sursă inițială de finanțare pentru migrația spre vest.

În pofida a două decenii de experiență de migrație, migrația ilegală din Moldova rămâne încă o problemă acută. Dacă plecarea și sosirea sunt legale, mulți moldoveni rămân în țările gazdă după expirarea termenului legal. Această categorie include persoanele rămase în țara gazdă după expirarea vizelor de orice tip, a contractelor de muncă sau a acordurilor de schimb de experiență, etc.

Dacă ar fi să identificăm motivele care au determinat femeile să părăsească țara și să plece în căutarea unui loc de muncă am putea observa că principala cauză este situația financiară deplorabilă, probleme de familie etc. (vezi Tabelul 2).

Tabelul 2. Cauzele principale ale plecării femeilor peste hotare

Cauza	%
Situația materială deplorabilă	33,6
Violență în familie	0,1
Tendința de diferențiere a vieții	0,6
Propuneri din partea angajatorilor	1,2
Plecarea la soț	2,6
Căsătorie	3,3
Studii	1,3

Sursa: Adaptat de autor în urma analizelor efectuate.

În Moldova, mai ales în presa locală, se observă tendința de a considera mai credibile estimările care arată un număr mai mare de emigranți. Cifrele de „600 mii” sau „1 milion de emigranți moldoveni” întâlnite în presă și în unele rapoarte internaționale își au originea într-o afirmație neîntemeiată. Totuși, chiar și estimările oficiale relativ modeste sînt mari comparativ cu dimensiunile economice și demografice mici ale țării. Deocamdată, emigrația este în mare măsură un fenomen sezonier. Pe viitor însă s-ar putea produce schimbări importante. Deja se observă întinerirea noilor valuri de emigranți. Aceasta înseamnă că ei vor avea mai puține legături cu Republica Moldova, vor reveni mai rar și, probabil, vor trimite

mai puțini bani acasă. În plus, în fiecare a cincea gospodărie casnică din Republica Moldova a rămas cîte o singură persoană; în 67% sută din cazuri este vorba despre femei [1].

Nu sunt excluse nici anumite modificări favorabile ale politicilor de emigrare în Rusia și în unele țări europene. În asemenea situație, o bună parte din emigranții sezonieri vor prefera să se stabilească definitiv cu traiul în țările respective, unde își vor putea lua și familiile. Un alt factor important care ar putea încuraja intențiile emigraționiste este deținerea de către un mare număr de moldoveni a cetățeniei românești, cea care a fost a părinților și strămoșilor noștri. Dacă perspectivele economice și sociale în Republica Moldova se vor înrăutăți, s-ar putea produce un nou val de emigrare în România după ce aceasta a aderat la UE. Bineînțeles că toți acești factori vor influența piața forței de muncă din țară, deoarece emigrația creează atât efecte catalizatoare, cît și inhibatoare. Potrivit unor studii, peste 80% din emigranții moldoveni transmit în țară mijloace financiare, iar cca 70% din aceștia transferă peste jumătate din cîștiguri. Aceste transferuri sînt de natură compensatorie și contraciclice. Fiind o sursă majoră de valută străină, transferurile au implicații fundamentale asupra creșterii economice, a balanței de plăți și pieței muncii. [2]

Rareori migranții pot beneficia de instruire, cum ar fi cursurile specializate, cursurile de afaceri sau educația universitară. Acest tip de instruire ar putea ridica statutul profesional al migrantului care locuiește peste hotare. În unele cazuri, înainte de emigrare sau deja în țara de destinație, migranții pot merge la cursuri de limbi străine. În același timp, participanții la studiu au afirmat că, într-adevăr, cunoașterea limbii ușurează integrarea în societatea gazdă, pe cînd orice altă instruire oferă un nivel suplimentar de calificare și un statut mai bine plătit la locul de muncă.

Deseori migranții nu cunosc că există o organizație moldovenească oficială care le reprezintă interesele în locul de migrație. Pentru majoritatea migranților intervievați contribuția organizațiilor oficiale de peste hotare la consolidarea și mobilizarea comunităților de moldoveni este mai degrabă mică/nesemnificativă. Reprezentanțele diplomatice ale Moldovei peste hotare nu sunt folosite efectiv de moldoveni. Moldovenii apelează la ele de regulă atunci cînd au probleme cu actele care pot fi soluționate doar de aceste instituții. Deseori migranții acuză serviciile diplomatice de lipsa transparenței în funcționarea lor, corupție și atitudine neprofesională față de concetățenii lor (nu sunt stabilite taxele pentru servicii, nu se dau chitanțe, se vînd contracte de muncă sau alte documente false, se storc bani).

Transferurile finanțează parțial deficitul comercial și favorizează majorarea rapidă a salariilor în unele ramuri ale economiei naționale unde deja se observă un deficit al forței de muncă. Aceste fluxuri valutare au redus și dependența guvernului de împrumuturile condiționate, oferindu-i o anumită marjă de independență în politica macroeconomică. Baniile remiși de peste hotare au constituit principalul factor de creștere a veniturilor disponibile ale populației și au fost cheltuiți în principal pentru bunuri de consum curent (cca 22% din total) sau durabil (20%, inclusiv pentru educație și sănătate). Circa 22% din sume sînt investite în cadrul gospodăriilor casnice (pentru procurarea sau repararea de locuințe). După cum se arată în Figura 1, veniturile transferate de peste hotare au crescut în paralel cu consumul final și au condiționat ritmul de creștere a PIB. [1]

Totodată, nu trebuie ignorate nici efectele secundare de expansiune a venitului național (mecanismul multiplicatorului keynesian). Unii autori afirmă că majoritatea studiilor internaționale au subestimat efectul de multiplicare al veniturilor remise de emigranți. Spre exemplu, transferurile utilizate pentru repararea sau construirea caselor generează mai multe efecte de multiplicare decît orice altă industrie, creînd de asemenea și multe locuri de muncă.

Efectele pozitive pentru economie provin și din faptul că cca 21% din veniturile recepționate de la emigranți sînt economisite în sistemul bancar. Doar 7% din veniturile remise în țară sînt activ investite, cel mai frecvent în cadrul unor entități economice de talie

mică sau medie (magazine, baruri, ateliere de reparație, care de altfel pot crea alte locuri de muncă), iar 8% din venituri au fost folosite pentru rambursarea unor datorii contractate de gospodăriile casnice. În sfârșit, nu poate fi ignorat faptul că o bună parte din emigranții pe termen lung se întorc de peste hotare cu o mentalitate schimbată. Ei vor să fie activi, independenți, și-au format o nouă cultură a muncii, doresc să inițieze afaceri și să participe la dezvoltarea societății după modelele pe care le-au văzut peste hotare. Dar deseori transferurile, chiar dacă ridică bunăstarea menajurilor, nu au implicații de lungă durată pentru economie în ansamblu. În particular, în localitățile rurale din Republica Moldova se observă îmbunătățirea standardelor de viață în cadrul gospodăriilor dependente de emigranți (dotarea cu electrocasnice, procurarea mobilei, modernizarea condițiilor de trai). Dar, practic, nu există progres în dezvoltarea infrastructurii sociale și fizice din aceste comunități, iar acolo unde există, progresul nu are nici o legătură cu fenomenul de emigrație, ci mai mult cu donatorii externi. [4]

Se observă că avantajul principal al migrației este cel economic, deși experiențele de migrație au schimbat mentalitățile migranților, viziunile și concepțiile lor despre viață, modul de a-și planifica viața și activitățile de agrement și i-a învățat să fie mai flexibili, să se adapteze mai ușor și să găsească forțe pentru supraviețuire. O achiziție importantă a moldovenilor de peste hotare sunt cunoștințele și abilitățile noi obținute în timpul lucrului în diferite domenii.

Migrația le-a permis să cunoască noi tehnologii moderne, să învețe diferite strategii de planificare și organizare a afacerilor, au învățat să ia unele idei de afaceri și să le pună în aplicare la întoarcerea în țară. Unii migranți au reușit să se folosească de aceste avantaje la întoarcerea acasă. Acestea au avut un impact pozitiv asupra vieții cotidiene și a activității de întreprinzător.

Pentru a putea evalua măsura în care remitențele contribuie la dezvoltarea Republicii Moldova, trebuie examinate două domenii: efectele la nivel de familie și impactul general asupra economiei și societății în general. Primul este pozitiv pentru că fluxurile financiare de peste hotare au asigurat un trai sigur pentru familiile cu migranți. Multe persoane se bucură de un standard mai înalt de viață, care nu ar fi posibil fără remitențe. Cu toate acestea, al doilea impact depinde în mare parte de faptul dacă fluxurile de remitențe au fost transformate în investiții productive. Pe de o parte, există o disponibilitate potențială a migranților de a investi, iar pe de altă parte, mediul de afaceri este neatractiv și deseori chiar ostil, ceea ce duce la eșuarea eforturilor migranților. Uneori eșecurile se repetă și migranții își pierd încrederea și speranța în succesul afacerilor lor. Astfel ei sunt împuși de circumstanțe și de lipsa de alternative să se întoarcă la migrație.

În Republica Moldova cererea de consum mai mare finanțată de transferuri a stimulat majorarea ofertei din partea producătorilor autohtoni, aceștia angajând personal în plus, respectiv acest lucru este pozitiv pentru economie. Dar în paralel au sporit și importurile, deoarece economia nu este capabilă să satisfacă o cerere atât de diversă și de mare. De asemenea, dacă locuințele sînt procurate de pe piața secundară și nu sînt construite, sau dacă studiile superioare acumulate de copiii emigranților nu sînt căutate pe piața internă a muncii și absolvenții sînt nevoiți să emigreze, atunci bunăstarea la nivel de economie nu se schimbă.

Efectele negative ale emigrației asupra pieței locale a forței de muncă provin în principal din reducerea cantitativă a forței de muncă disponibilă din țară. Un exercițiu de descompunere a creșterii economice pe contribuțiile factorilor de producție din ultimii ani, efectuat de autorii RNDU, arată că reducerea ofertei de forță de muncă a compromis câteva puncte procentuale în creșterea realizată. Nu poate fi ignorată nici erodarea calitativă a capitalului uman. După cum relatează unele studii, diaspora moldovenească este una dintre cele mai educate în Europa de Est și CSI, aceasta semnificând că o parte importantă din populația cu pregătire profesională avansată și care ar putea contribui la dezvoltarea pieței

muncii, de fapt nu contribuie în mod direct la aceasta. În plus, transferurile lor nu determină decât o creștere economică cantitativă, și nu calitativă.

Emigrația este alimentată continuu de numărul mare de tineri care nu reușesc să-și găsească locuri de muncă (bine plătite) în țară. Numărul mare al emigranților tineri cu studii superioare ar trebui să trezească îngrijorarea guvernanților în legătură cu „scurgerea de creiere” din țară. Deseori se afirmă că, deși prin emigrație țările sărace își irosesc resursele umane – un factor esențial pentru dezvoltare – veniturile transmise în țară ar acoperi, în schimb, deficitul resurselor financiare. Dar, în esență, acești factori nu sînt reciproc substituibili. Mai mult ca atât, calitatea factorului uman plecat peste hotare, de cele mai multe ori, degradează, deoarece emigranții lucrează la munci pentru care ei sînt supracalificați (cel mai frecvent, construcțiile pentru bărbați sau serviciile casnice pentru femei). În unele țări există îngrijorarea că emigrația muncitorilor și veniturile remise ar putea provoca așa-numitul „sindrom olandez”. Țările dependente de emigrație afectate de acest sindrom devin expuse șocurilor externe, fiind stimulate excesiv importurile și compromise exporturile. Forța de muncă ieftină devine exportul principal, deoarece exportul produselor cu prelucrare avansată necesită eforturi consistente pentru crearea instituțiilor și infrastructurii necesare. În ceea ce privește Republica Moldova, îngrijorările în legătură cu contractarea „sindromului olandez” nu sînt defel nefondate.

Emigrația mai generează o problemă serioasă de „hazard moral”, care se manifestă la nivelul guvernului și gospodăriilor casnice. Faptul că emigrația asigură fluxuri constante de venituri, face ca membrii familiilor dependente de emigranți, să devină mult mai inerti în căutarea unor locuri de muncă sau în deschiderea unor afaceri individuale. În Republica Moldova se formează chiar o cultură a dependenței de emigranți. Totodată, efectele microeconomice ale emigrației sunt ambivalente. Bunăstarea materială pentru fiecare a treia familie din Moldova depinde aproape integral de banii câștigați prin munca peste hotare. Gospodăriile ce au venituri de peste hotare ating rapid niveluri de viață mai înalte decât cele care nu au astfel de venituri. Deși impactul imediat al veniturilor remise de muncitorii emigranți asupra sărăciei de tranziție este unul considerabil, nu trebuie subestimate nici efectele de lungă durată, deoarece sărăcia tranzițională este un obstacol serios pentru dezvoltarea capitalului uman. Datorită veniturilor remise de emigranți, copiii lor sînt în stare să se înscrie la universități și să plătească taxele de studii, care probabil pe viitor vor fi angajați în diferite sectoare ale economiei.

Pe de altă parte, procesul de emigrare a forței de muncă creează premise favorabile pentru traficul de ființe umane în scopuri de exploatare sexuală sau munci forțate. Deși există destul de puține date statistice, în Europa de Sud-Est Republica Moldova este considerată țara cea mai afectată de traficul de ființe umane, ale cărui principale victime sînt femeile și copiii. Emigrarea a generat o cultură a dependenței tinerilor din familiile cu emigranți. După cum relatează unele rapoarte, interesul lor pentru educație și pentru integrare pe piața muncii autohtone scade vizibil. Deși lipsesc datele statistice, sursele de informare în masă relatează că majoritatea tinerilor care emigrează au deja, cel puțin, o rudă stabilită peste hotare. Diasporele moldovenești simplifică considerabil găsirea unui loc de trai și de muncă și reduc riscurile legate de emigrare. Peste 70% din emigranții moldoveni lucrează ilegal, fără a avea drepturi salariale și sociale elementare în țările-receptoare. Ei nu contribuie la politicile de asigurare socială nici în Republica Moldova, nici în țara-receptoare. Această stare amenință stabilitatea sistemului de pensii în Republica Moldova pe viitor, când o parte din emigranți vor reveni în țară.

Pe de altă parte, experții locali și migranții vorbesc de asemenea despre impactul negativ al migrației și remitențelor asupra educației și instruirii copiilor. De fapt, opinia generală denotă o preocupare în privința efectelor negative ale migrației și remitențelor, mai mult decât remarcarea părții pozitive a migrației. Datele prezentate de comisiile pentru

protecția drepturilor copilului privind situația de până la începutul lui aprilie 2012 arată că 84.207 copii din Moldova au cel puțin un părinte în migrație (din ei 66% sunt copii cu un părinte acasă și unul peste hotare, iar 34% sunt copii ale căror părinți nu sunt acasă).

Conform interviurilor cu migranții și persoanele care activează în sectorul de învățământ, lipsa supravegherii copiilor de către părinți în rezultatul migrației are un impact negativ asupra performanței școlare.

Un alt efect negativ al migrației este pierderea învățătorilor din sistemul de învățământ din Moldova și în consecință înrăutățirea procesului didactic. Foarte mulți învățători au plecat. În școală lucrează practic numai pensionari, din cauza salariilor mici. Aceasta influențează calitatea educației. Învățătorii mai în vârstă au altă mentalitate, pe când acum copiii sunt diferiți și au nevoie de o abordare diferită. Învățătorii tineri iau în considerație opiniile copiilor, văd în ei personalități, stabilesc legături cu ei mai ușor, pe când învățătorii în vârstă își impun opiniile și lucrează conform mentalității socialiste. Spre exemplu, uneori copilul meu vine de la școală foarte indignat și nesatisfăcut.”

Acțiunile implementate în momentul de față în domeniul migrației se referă la sporirea nivelului de cunoștințe și abilități economice, dar nu se concentrează pe acțiuni specifice de atragere a remitențelor și migranților. Nu există instrumente clare pentru modul și aspectele de atragere a migranților și remitențelor; există doar foarte multe discuții.

Condițiile economice precare din Moldova au dus la o deplasare masivă a forței de muncă în țările occidentale. Neasigurarea unor diferențe mai mici de salarii, care să motiveze oamenii să rămână aici, a făcut ca exodul să fie foarte masiv. Se pleacă atât de mult către Europa Occidentală, tocmai pentru că salariile sînt foarte mari în raport cu cît se câștigă aici. Deși se întreprind mai multe acțiuni pentru a opri exodul ilegal al forței de muncă, acesta nu a fost stopat, iar numărul celor care se întorc în țară este foarte mic. Dacă tendințele actuale de pe piața muncii se vor păstra, se pune întrebarea cum va arăta populația Moldovei în 2050? S-ar putea să ne pomenim în situația când un angajat „va duce în spinare” 10 pensionari, copii și elevi. Din salariul lui, le va plăti pensii, alocații, sănătatea și educația. Considerăm că mai sînt și alte aspecte de evocat, dar cele menționate mai sus trebuie să-și găsească loc pe agenda guvernanților.

Concluzii și recomandări

Analiza impactului pe care emigrația l-a avut asupra resurselor umane ale Moldovei și asupra potențialului economic al acesteia, ne conduce la următoarele concluzii:

- într-o perioadă de 10 ani (2000-2010), cumulată, produsul intern brut real realizat de emigranții moldoveni oficiali, în ipoteza că nici unul dintre aceștia nu ar fi părăsit țara, ar fi fost a 6-a parte din PIB-ul Moldovei din anul 2010.

- prin fenomenul emigrării în perioada 2000-2010, Moldova a devenit mai săracă în copii cu aproximativ 10.000 născuți potențial în acest interval. Se poate afirma că Moldova a pierdut în această perioadă prin emigrare aproximativ un sfert din numărul de născuți-vii înregistrat în anul 2005 (peste 10.000 potențial născuți-vii față de 37,7 mii născuți-vii în anul 2005). [1]

Pornind de la observarea și analizarea acestor fluctuații, înclinăm să presupunem că acestea au fost influențate și de ciclul electoral, totuși această ipoteză urmează a fi subiectul unei cercetări ulterioare. Trebuie să mai menționăm că în cadrul emigrației, părerile sînt împărțite în ce privește efectele acesteia; pe de o parte există opinia potrivit căreia emigrația are o serie întreagă de efecte nefavorabile asupra țării de origine (diminuarea potențialului resurselor umane, diminuarea forței de muncă mai bine pregătite, reducerea veniturilor la bugetul statului, investiții în capital uman nevalorificate în țară), iar pe de altă parte opinia potrivit căreia emigrarea are o influență favorabilă asupra țării de origine, legată de:

- utilizarea transferurilor bănești (remitențele) cu efect pozitiv asupra nivelului de trai al celor rămași în țară;
- revenirea în țară a unei forțe de muncă mai bine calificată și cu spirit antreprenorial;
- scăderea presiunii șomajului asupra pieței forței de muncă;
- posibilitatea mijlocirii unor contacte de afaceri între țara de origine și țara de destinație prin intermediul emigranților.

Pentru îmbunătățirea situației migranților trebuie înfătuite unele recomandări:

- consolidarea cooperării dintre Republica Moldova și țările de destinație în gestionarea procesului de migrație.

- încurajarea legalizării șederii moldovenilor peste hotare prin semnarea unor acorduri mutuale. Aceasta ar putea să contribuie la asigurarea protecției drepturilor sociale și economice ale migranților. De asemenea legalizarea facilitează mai multe întoarceri acasă.

- extinderea prezenței diplomatice și consulare în țările primare de destinație pentru migrații moldoveni. În momentul de față, din cauza lipsei resurselor umane și financiare, misiunile consulare și diplomatice de peste hotare oferă puțin ajutor migranților moldoveni care au nevoie de asistență.

- acordare a instruirii financiare, adică sensibilizarea publicului în privința sectorului financiar și a oportunităților sau serviciilor prestate de instituțiile financiare.

- reducerea costurilor legate de transferurile bănești .

- îmbunătățirea și diversificarea tehnologiilor de transfer (de ex. elaborarea unui sistem de e-banking pentru ca migrații să-și poată gestiona personal resursele lor financiare și pentru a atrage economiile la bănci) .

- diversificarea setului de servicii și instrumente bancare și financiare.

- formalizarea serviciilor bancare post-transfer pentru a ajuta migrații să-și asigure banii (spre exemplu, convertirea remitențelor și economiilor în scheme de asigurare etc.)

Comunitatea internațională își arată sinceritatea față de Republica Moldova prin acordarea asistenței atât Guvernului, cât și migranților. În primul caz, ea oferă servicii și consultanță în scopul asigurării unei gestiuni eficiente a migrației, contribuie la găsirea soluțiilor practice la problemele migrației și contribuie la promovarea cooperării internaționale în privința problemelor migrației. De asemenea, comunitatea internațională oferă asistență migranților moldoveni în toate etapele migrației, inclusiv întoarcerea acasă.

Bibliografie

1. Analiza pieții din Moldova IASCI/CIVIS DEVINPRO, 2010.
2. Strategia interimară de reducere a sărăciei. (2000). Republica Moldova, 15 noiembrie.
3. OIM. (2008). Migrația în Moldova: profil de țară. Siar, S. (Ed.). Geneva.
4. Marandici, I. Remitențe și dezvoltare în Moldova, IDIS Viitorul.
http://www.viitorul.org/public/1258/en/Marandici_eng_3.pdf.
5. Moșneaga, V., și Corbu-Drumea, L. (2006). Migrația în/din Republica Moldova: proces și reglarea (primul deceniu). Populația moldovenească în contextul migrației internaționale, vol.I. Iași.
6. Moșneaga V. cu referire la Евдокимова Л. Коммерческая миграция населения Республики Молдова: основные этапы и их характеристика [Migrația comercială a populației Republicii Moldova: etape de bază și caracteristicile acestora]. // Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы [Populația Moldovei și migrația de muncă: statut și forme actuale]. – Chișinău, CAPTES, 2000.
7. Moșneaga, V. (2009). Populația Moldovei în contextul proceselor actuale ale migrației. Moldova – Transnistria: Cooperare pentru un viitor prosper, 156-172. Editura Chișinău.
8. Biroul Național de Statistică. www.statistica.md